

DUBRAVKA BALEN-LETUNIĆ

Arheološki muzej u Zagrebu
Trg Nikole Šubića Zrinskog 19
HR 10000 Zagreb

FIGURALNO UKRAŠENE TRAPEZOIDNE POJASNE KOPČE TIPA PROZOR

UDK903 "636/637" (36) "- 1"

Izvorni znanstveni rad

*"Ali Vitalj mirovati mi neda ?!"*Davorin Krmpotić,
upravnik župe u Otočcu, 1898.*

Grob iz Prozora, datiran u 2. st.pr. Kr., zaslužuje pažnju ponajprije stoga što je za sada jedina sačuvana cjelina s trapezoidnom figuralno ukrašenom pojasnom kopčom tipa Prozor na japodskom području. To je peta pojasna kopča tog tipa pronađena u prozorskoj nekropoli. Kopče sa sličnim simboličkim prikazima, osim na japodskom, otkrivene su i na području Daorsai Labeata. Svi predmeti grobnog inventara, izuzev posude Gnathia, kojaje importirani predmet, proizvod su domaćih radionica. Kopča svojom izradbom očituje utjecaje mediteranskoga, a fibula keltskoga kulturnog kruga, dok se ostali predmeti odlikuju značajkamajapodske oblikovne tradicije.

Prvi nalazi s lokaliteta Prozor (Otočac u Lici) prispjeli su u zagrebački Arheološki muzej tijekom 1880. god., a već se iduće godine pristupilo istraživanjima, koja su izvođena sve do 1889. god., a potom, nakon kraćeg prekida, od 1900. do 1901. godine.¹ Nakon tiskanja kataloga, još i danas nezaobilaznoga *Popisa* 1889. godine, u kojem su objavljeni i prozorski nalazi, te Ljubićeva predavanja iste godine održana u Beču prigodom sastanka bečkoga i berlinskoga antropološkog društva, popraćena manjom izložbom birane pretpovijesne građe, Prozor postaje sinonimom za Japode i japodsku kulturu.² Prethodna istraživanja s kojih potječu i najelitniji nalazi vođena su nažalost s vrlo oskudnom dokumentacijom, a uslijedila su i mnogobrojna nekontrolirana prekopavanja. O njima i o samom lokalitetu K. Patsch obilazeći Liku godine 1898. piše: *"Polja, vrtovi i pašnjaci iskazali su se do sada najbogatijim nalazištima s ovog putovanja"*, a o razaranjima i

*Arhiv AMZ, fasc. "Prozor", spis br. 6/ 1898. od 14. 1. 1898.

¹LJUBIĆ1881:11-13; LJUBIĆ1889: 1-2, T.I.; Brunšmidove bilješke, Arhiv AMZ, sk. VII, X.

²LJUBIĆ 1889b: 105-151; LJUBIĆ 1889: 123.

raznošenju spomenika s gorčinom kaže: "Ovdijeje bezplana i svrhe kopao svatko kome je to bio užitak, ipozvani i nepozvani".³ Potonja istraživanja, poduzeta 1971-1976., bila su mnogo opsežnija, ali još preskromnoga opsega zajedan tako velik i podjednako važan pretpovijesni i antički lokalitet.⁴

Materijal koji je ovom prilikom obrađen potječe iz groba otkrivena pri obradbi zemljišta 1975. godine.⁵

Predmeti grobnog inventara:

1. Trapezoidna pojasna kopča - željezna s brončanom, figuralno ukrašenom oplatom pričvršćenom za podlogu trima zakovicama; oštećena: duž. 14,2 cm, šir. gornja 5,6 cm, šir. donja 4,5 cm, deb. 0,3 cm (T. 1:3)
2. Zrno - jantar, nalik leći s vertikalno probušenom rupicom: 2,7 cm (T. 2:2).
3. Karike - brončane, okrugle; manja ima rombičan presjek, a veća ovalan: 3,3 cm, 4x4,2 cm (T. 1:1-2).
4. Aplikе (13 kom.) - brončane, kalotasta oblika s rupicom po sredini i izvučena koncentričnim krugovima ukrašena oboda, 10 oštećenih: 2 cm (T. 1:4).
5. Nož - željezni, ravna hrpta i zakrivljena sječiva, jezičak u obliku pločice, oštećen: duž. sječiva 20,5 cm, duž. jezička 4,5 cm, šir. sječiva 2-2,8 cm (T. 2:1).
6. Nož - željezni, s drškom od drva (očuvani tragovi) pojačanom pojasevima od brončanoga lima, hrbat ravan, sječivo zakrivljeno, oštećen: duž. sječiva 12 cm, duž. ručke oko 6,5 cm, šir. sječiva 1-1,5 cm (T. 1:5).
7. Fibula - brončana, sa spiralom od 19 navoja te s unatrag, prema ovalnom luku savijenom nožicom ukrašenom roskanjem i ovalnim zadebljanjima: duž. 11,6 cm, vis. 3,6 cm (T. 2:3).
8. Gnathia posuda na niskoj prstenastoj nozi - keramika debljih stijenki, s vanjske i djelomično unutrašnje strane prevučena crnim, nejednako nanesenim firnisom; rame i vrat ukrašeni širim i užim trakama, mjestimice obrubljenim nizom nepravilnih točkica nalik listićima. Ornament i nožica s dijelom dna posude oslikani su svijetlosivom bojom, oštećena: vis. 16 cm, otvora 8,4 cm, trbuha 12,3 cm, dna 5,5 cm (T. 2:4).

Taj bogato opremljen grob sadržavao je pretežito metalne predmete, od kojih ponajprije valja istaknuti trapezoidnu, figuralno ukrašenu pojasnu kopču. To je peta pojasna kopča nađena u prozorskoj nekropoli, a od četiri, koje su pronađene još prije stotinjak godina, dvije su cijele, od treće je kopče sačuvana gornja, a od četvrte donja polovica.⁶ Kopče s figuralnim prikazima razvrstane su prema obliku u dvije osnovne grupe. Trapezoidne kopče, u koje ulaze i primjerci iz Prozora čine prvu, a pravokutno oblikovane kopče drugu grupu.⁷ Osebujnost simboličnih kompozicija u kojima dominira krilata glava, a uz to i brojnost nalaza argument su za izdvajanje prozorskih primjeraka u zasebni ili tip Prozor trapezoidnih figuralno ukrašenih kopči. Kao i sve do sada poznate kopče toga tipa i taj primjerak ima željeznu podlogu za koju je većim zakovicama pričvršćen brončani, figuralno ukrašen lim. Na njemu je (T. 1:3) između antitetično postavljenih ptica prikazana glava s krilcima nekoga mitskog bića. Glava je posve okrugla, a iz nje u donjoj polovici izbijaju

³ PATSCH 1900: 72-74.

⁴ DRECHSLER-BIŽIĆ 1973: 1-9; DRECHSLER-BIŽIĆ 1986: 112-116; RENDIĆ-MIOČEVIĆ 1974: 74-79; RENDIĆ-MIOČEVIĆ 1975: 99-100; RENDIĆ-MIOČEVIĆ 1979: 101-105.

⁵ Osim predmeta koji su pripadali grobnom inventaru, raspoložemo jedino podacima da je grob pronađen na zemljištu Mate i Jose Markovića, tj. na arealu nekropole oko 20 m od sonda iz vremena Ljubićevih iskopavanja. Kostur, od

kojeg su ostali sačuvani samo tragovi, ležao je u zemlji na dubini od 0,45 do 0,50 m. Podaci su dobiveni od kolegice R. Drechsler-Bižić i na tome joj zahvaljujemo. Za položaj nekropole cf., DRECHSLER-BIŽIĆ 1972-73: 6-8, prilog 3.

⁶ LJUBIĆ 1889b: 136-137, T. XXV: 1-3; DRECHSLER-BIŽIĆ 1984, fig. 15.

⁷ JOVANOVIĆ 1989: 115; Kossack ih dijeli u tri grupe. U prve dvije svrstava pravokutno oblikovane kopče, a u treću grupu trapezoidne primjerke, cf., KOSSACK 1991: 151-162.

valovite linije i šiljci, dok se ispod brade nalazi masivna motka, na kraju koje je realistički prikazano koplje. Ono je zabodeno u neko, zbog zakovice neprepoznatljivo raslinje. Krilca se nalaze iznad, a ne sa strana glave, kao u svih ostalih prikaza. Prije pronađene kopče većih su dimenzija, pa se na njima osim glave s krilcima, koja je inače središnja figura, a na toj kopči i jedina, nalaze i prikazi simboličkih kompozicija. Najčešće su to likovi ratnika u punoj opremi, u paru na konjima poput Dioskura, prikazani u hodu, ili pak kako stoje na plovilima koja su po mišljenju jednih čamci,⁸ a drugima su to brodovi kakvi se mogu očekivati samo na moru.⁹ Osim ljudskim likovima, gotovo sva površina kopči ispunjena je različitim, više ili manje prepoznatljivim, životinjama: vodenim pticama, pticama grabljivicama, dupinima ili mitskim životinjama poput grifona, ali i prikazima različitoga raslinja. Premda te kopče sadrže slične likove, a prikazi su inače iste mitološke teme, razlikuju se u detaljima, vjerojatno stoga što su rađene u različitim radionicama ili je pak unutar jedne radionice bilo više predložaka, odnosno matrica na istu mitološku temu, koju na osnovi simbola i prikaza bez poznavanja njihovih mitova nije moguće u potpunosti očitati.

Po mišljenju pojedinih autora takve kopče potječu iz izvanilirskih radionica koje su radile za ilirsko tržište.¹⁰ To se mišljenje ne bi moglo primijeniti na ovaj primjerak kopče, koja je gotovo posve reduciranih simboličkih scena, a uz to je njezina izradba znatno ispod zanatske razine svih do sada poznatih primjeraka iste vrste. Po svemu sudeći rad je domaćega, japodskog majstora, koji je po uzoru na uvezene bogatije ukrašene primjerke nastojao izraditi oblogu kopče, odabravši pritom, za njega zacijelo najvažniji lik, krilatu glavu božanstva smještenu između antitetično postavljenih ptica. Evidentno je međutim da mu je nedostajalo zanatske vještine i znanja pri izradbi matrice kojom se željeni motiv prenosio na oplatu od tankoga brončanog lima.

Kopče sa sličnim simboličkim prikazima, osim na japodskom, nađene su i na području Labeata i Daorsa. Primjerak iz Gostilja potječe iz groba datiranog u 2. st. pr. Ki.,¹¹ a u iste vremenske okvire uvrštene su i tri kopče iz Ošanića.¹² U determinaciji središnjeg lika i popratnih scena, koje su nedvojbeno u svezi s tim likom, okušalo se nekoliko autora. Prevladava mišljenje da glava s krilcima predstavlja Meduzu, smrtnu Gorgonu ili, što je rjeđe, neko solarno božanstvo.¹³ Glava s krilcima na jednoj od cjelovito sačuvanih kopči iz Ošanića¹⁴ znatno se razlikuje od glava na kopčama iz Prozora i Gostilja. Ona i nalikuje helenističkim prikazima Meduza, kakve nalazimo na različitim predmetima umjetničkog obrta, kad je prikazivana kao lijepa žena, kakva je prema mitu bila prije nego ju je Atena preobrazila u nakazu.¹⁵ Kako je poznato, pogled na nju skamenjuje, stoga su prikazima njene glave ukrašavani štitovi i oklopi, ne samo bogova i mitskih junaka već i ratnika antičkog svijeta.¹⁶ Možda su i ošaničke kopče bile dio ratničke odore, a Meduzina glava na njima imala je osim ukrasne i zaštitnu, apotropejsku funkciju.

Za razliku od središnjeg lika s ošaničke kopče, na prozorskim te na kopči iz Gostilja,¹⁷ koja im je i najslabija, glava s krilcima samo na prvi pogled nalikuje Meduzi. Ta uočljiva sličnost nastala je vjerojatno stoga što im je ista likovna osnova, tj. Meduzina glava s krilcima prikazana s pramenovima razbarušene kose isprepletene zmijama, dok iz krilate glave mitskog lika izbijaju valovite linije, šiljci i koplje. Prihvatimo li mišljenje autora koji pojasne kopče toga tipa smatraju

⁸ KOZLIČIĆ 1983: 116-117.

⁹ JURIŠIĆ 1983: 10.

¹⁰ RENDIĆ-MIOČEVIĆ 1984: 76.

¹¹ BASLER 1969: 9-10, 14, 29, T. VII:30/2, XXXIII:2.

¹² MARIĆ 1973: 257-258, T. I-II; MARIĆ 1976: 35-38, T. I.

¹³ JOVANOVIĆ 1985: 51-53; JOVANOVIĆ 1989: 116; KOSSACK 1991: 155-160; BASLER 1969: 9; MARIĆ

1976: 36-37; DRECHSLER- BIŽIĆ 1987: 434-435; STIPČEVIĆ 1981: 111; MAJNARIĆ-PANDŽIĆ, u tisku.

« M A R I Ć 1 9 7 6 > T I L

¹⁵ MIKULČIĆ 1966: 59, T. XXI: 30e; SMITH 1991, fig.

1 5 * D U C A T I m j * ^ fig * 6 g 9 *

¹⁶ SCHEFOLD 1965: 45; BALDRV 1964: 85, fig. 6, 7; BOARDMAN 1964: 134, fig. 13; PINSENT 1990: 125.

¹⁷ BASLER 1969: T. VII:30/2, XXXIII:2.

proizvodom izvanilirskih radionica koje su radile za ilirsko tržište, realno je zaključiti da su one oblikom, ali i scenskim prikazima, bile prilagođene ukusu tog tržišta. Majstor je zato morao biti dovoljno upućen, ako ne i u detalje, u ilirska božanstva i s njima povezane mitove. Razmotre li se detalji na glavama s kopča, npr.: 'spletena kosa, valovite linije i šiljci nalik sunčanim zrakama te koplje koje u ilirskoj simbolici ima falički karakter, uočava se daje na kopčama prikazano domaće epihorsko božanstvo, koje s Meduzom nema ništa zajedničko.¹⁸ U nizu više ili manje prihvatljivih pretpostavki skloni smo taj lik povezati sa solarnim božanstvom. Najzornije na to upućuje potpuno stiliziran prikaz glave na našoj kopči. Lišen svih detalja, posve je nalik uobičajenim prikazima sunčeva diska iz kojeg izbijaju zrake. Koplje prikazano ispod brade i zabodeno u neko raslinje falički je simbol te apostrofira sunčevu oplodnju zemlje. Naglašavaju to i prikazi ptica, poznati atributi solarnog božanstva, jer letenje predodređuje ptice kao simbole uzajamne veze zemlje i neba. To bi božanstvo moglo biti pandan Heliosu ili Solu, kao što je primjerice japodski Bind (*Bindus*) u *interpretatio Romana* bio pandan rimskom Neptunu, bogu voda.¹⁹ Smatramo da neće biti pretjerano, ako ustvrdimo da su Japodi uz boga voda štovali i Sunce, blagotvorno i oplodujuće u bogatim, ali razorno i ubojito u sušnim godinama. Naime, uz stočarstvo poljodjelstvo je imalo znatan udio u njihovu gospodarstvu, pa je heliolatrijski ili solarni kult, koji apostrofira i kult plodnosti, zacijelo i za njih, kao i za mnoge narode povezane sa zemljoradnjom, morao imati osobitu važnost. Uvriježen je bio tijekom kasnoga brončanog doba, a kako je očigledno, brojni su solarni simboli poput krugova, kotača s križnim prečkama, prikazi ptica i tome slično, preneseni i u simboličku starijega i mlađega željeznog doba.²⁰ Osim u Japoda, imaju važno mjesto u simboličkom sustavu i drugih ilirskih i balkanskih neilirskih zajednica koje su bile poklonici tog kulta.²¹ Općepoznat je tako podatak da su Peonci štovali sunce u obliku diska pričvršćena na vrhu dugačkoga štapa, a taj su simbol imali i na reversu svoga novca.²² Glava na našoj kopči, kao što je naglašeno, uvelike nalikuje sunčevu disku pričvršćenu na motku koplja. Neke naznake o štovanju sunca u Ilira pružaju i pojedini objekti registrirani uglavnom na području Delmata. Riječ je, naime, o tumulima lociranim unutar ili u neposrednoj blizini naselja, koji su isprva bili determinirani kao limitni tumuli. Uočeno je, međutim, da su neki od njih u odnosu na naselje smješteni tako da nisu mogli imati zaštitnu funkciju. Uz to, prilikom sondiranja u njima su nađeni tragovi ognjišta, paljene životinjske kosti i obilje keramike.²³ Osim spomenutih, registrirano je i nekoliko osebujno građenih "tumula", tako jedan od njih ima oblik nepravilna kruga koji se od podnožja prema vrhu stepenasto sužava i završava ograđenim platoom.²⁴ Sve to zajedno opravdava pretpostavku da su takvi objekti bili kulturna mjesta, odnosno svojevrсна svetišta posvećena njihovim božanstvima. Na delmatskom području prednost daju zaštitniku stoke i pastira za rimske dominacije zvanom Silvan (*Silvanus*),²⁵ dok za stepenasto građen "tumul" pretpostavljaju da bi mogao biti mjesto posvećeno kultu solarnoga božanstva.²⁶

Neobično je i to da sve do sada pronađene kopče s japodskog prostora potječu iz prozorske nekropole. Slaba istraženost samo bi djelomično tomu mogla biti razlogom, to prije što je nekropola u Kompolju imala mnogo više istraženih grobova, a tamo nije pronađena ni jedna kopča te vrste. Možda odgovor treba tražiti u značenju naselja na Velikom i Malom Vitlu, smještenu na glavnoj prometnici Gackog polja, po plodnoj zemlji najbogatijega na području Like. U polju je to jedina dvojna gradina koja zauzima centralno i dominirajuće mjesto. Samim tim što se ubraja u red tzv.

¹⁸ STIPČEVIĆ 1981: 110-111.

¹⁹ PATSCH 1896: 113-122; PATSCH 1914: 180-181, fig. 52-55, 57; PAŠKVALIN 1963: 136, karta (Karte) 1; RAUNIG 1975: 53, fig. 9:40.

²⁰ DRECHSLER-BIŽIĆ 1983: 385; DRECHSLER-BIŽIĆ 1987: 437.

²¹ STIPČEVIĆ 1981: 16-47; STIPČEVIĆ 1989: 145-149.

²² STIPČEVIĆ 1981: 17, (nota 2) - GABRIČEVIĆ 1987:

⁶¹⁺⁶³ > (nota 100) -

²³ BENAC 1985: 198, 205.

²⁴ OREČ 1991: 39-42.

²⁵ BENAC 1985: 209.

²⁶ OREČ 1991: 41.

dvojnih gradina omogućavala je smještaj većeg broja stanovnika, a koliko je još i danas vidljivo, imala je i solidniji obrambeni sustav. Osim toga, bila je okružena prstenom u vidokrug razmještenih gradina podignutih na višim brežuljcima ili rubovima terasa s kojima je bila u stalnom međusobnom kontaktu.²⁷ Jesu li sve te gradine bile naseljene ili su neke od njih bile samo stražarnice ili promatračnice, odnosno signalne postaje smještene na strateški važnim točkama unutar širega obrambenog sistema, bez istraživanja je teško zaključiti. Sve su one štatile prilaz polju, konkretno u ovom primjeru prilaz središnjem naselju "cisalpinske" ili "ovogorske" zemlje Japoda, kasnijem rimskodobnom Arupiju (*Arupium*).²⁵ Ono je zacijelo stoga moralo imati i prostor, a možda i građevine namijenjene kultu. Simboličkim prikazima ukrašene pojasne kopče nedvojbeno su nosile ugledne osobe koje su štovala to božanstvo i nalazile se pod okriljem njegove zaštite. Nije isključena ni mogućnost da su na neki način bile uključene u obrede povezane sa solarnim kultom. Ta su objašnjenja posve hipotetična, neka bolja za sada ne nalazimo, jer naselje na Velikom i Malom Vitlu i njegova okolica nisu u dostatnom opsegu istraženi. Nedostaju također i podaci o grobovima u kojima su nađene kopče: karakter grobnog ritusa, konstrukcija i izgled grobova te razmjštaj i karakter grobnog inventara, lokacija tih grobova i njihov odnos prema ostalima u nekropoli itd., a to bi barem malo pojasnilo osobenosti u prostoru njihove duhovne kulture.

Osim kopče, brončane okrugle aplikacije (T.1:4) dio su, najvjerojatnije, kožnog pojasa. Takve, i njima slične aplikacije, uobičajen su sadržaj japodskih grobova, jer su pojasevi od kože ili tekstila ukrašavani aplikacijama bili sastavni dio muške i ženske nošnje.²⁹ Čest su i dugotrajan inventar njihovih grobova i brončane karike (T. 1:1-2) koje su služile za pričvršćivanje remenja na pojasu za odjeću ili na ratničkoj opremi te za ovjes privjesaka, pinceta i nožića, a od više njih sastavljale su se ogrlice povezane provlačenjem trake od kože ili tekstila.³⁰ Fibula (T.2:3) pripada specifičnoj grupi japodskih fibula, tj. njezin oblik odaje da je rađena po uzoru iz drugih sredina, ali u domaćoj tradiciji i po njihovu ukusu. Na njoj su uočljivi elementi iz keltskoga oblikovnog kruga, s najviše sličnosti sa fibulama jugozapadnog ruba Panonije, kakve primjerice poznajemo iz Siska.³¹ Fibula sličnih odlika nađena je i u grobu iz Drenova Klanca,³² iz kojega potječe fragmentirani nož, istih tipoloških odlika koje ima i rijetko dobro očuvani primjerak (T. 1:5) iz spomenutoga groba. Noževi ravna hrpta i zakrivljena sječiva s drškom od kosti ili drva, pojačanom pojasevima od brončanog lima, pronađeni su za sada na tri prostorno vrlo bliza lokaliteta: u Prozoru, Kompolju i Drenovu Klancu. Mahom su, osim spomenutih, iz starih istraživanja, i bez naznake groba, odnosno cjeline kojoj su pripadali, pa je stoga teško odrediti njihovu vremensku pripadnost.³³ Način izradbe i oblik priloga su pretpostavci da su produkt iste radionice koju bi, s obzirom na brojnost nalaza, valjalo locirati u Prozoru. Drugi željezni nož (T.2:1) zbog oštećenosti nije moguće tipološki preciznije odrediti. Također ima ravan hrpat i po svojoj prilici zakrivljeno sječivo s drškom, odnosno širokim trakastim jezičkom, koji zahtijeva oplatu, pa ga te karakteristike približavaju prethodnom tipu noževa. Premda je većih dimenzija, one ipak ne dosežu dužinu uobičajenu za japodske bojne noževe, koji su uglavnom zakrivljena hrpta i ravna sječiva sa širokom koštanom ili drvenom ručkom.³⁴ U grobu je nađeno i zrno jantara (T.2:2). Japodski grobovi, pa i oni bogato opremljeni, vrlo često sadržavaju samo po jedno zrno jantara, a katkad je ono i jedini nalaz. Očito su jantaru, koji je za njih bio najcjjenjeniji

²⁷ ŠARIĆ 1983: 106-107, karta (Karte).

²⁸ STARČEVIĆ 1863: 170-171; PATSCH 1990: 36-37; MATIJEVIĆ-SOKOL 1994: 32-33.

²⁹ LJUBIĆ 1889b: 135, T. XXII:148.

³⁰ DRECHSLER-BIŽIĆ 1973: T. XVIII:5,11; XXVI:16; XXX:4.

³¹ MAJNARIĆ-PANDŽIĆ 1970: 65, T. LV: 2,6.

³² Stotinjak predmeta koji potječu iz nekropole u Drenovu Klancu prispjeli su u Muzej poklonom 1898., iskopavanjem

1900. ili kupnjom 1901. i 1902. godine. Samo se brončana fibula zabilježena u zabijana luka i unatrag savijene naroškane nožice, ulomci željeznoga noža s drvenom drškom pojačanom pojasevima od brončanoga lima te sedam zrnajantara navode kao grobna cjelina. Nalazi su neobjavljeni.

³³ Nalazi su neobjavljeni.

³⁴ DRECHSLER-BIŽIĆ 1973: 20, T. XXXIV:3; XXXV:1; PAROVIĆ-PEŠIKAN 1982: 42-43.

materijal za izradbu nakita i znak bogatstva, pridavana i druga svojstva. Možda je i njima, isto kao i narodima mediteranskoga kruga, jantar (elektron ili sunčani kamen) kojem su pridavane i moći liječenja, simbolizirao sunčevu, duhovnu i božansku privlačnu snagu, pa su ga nosili ne samo kao ukras nego i radi zaštite kao amulet.³⁵

U grobu je bila i keramička Gnathia posuda (T.2:4), vjerojatno oinohoe. Vaze Gnathia, kako se još u stručnoj literaturi običava nazivati keramiku Gnathia, prema stilskim su odlikama razvrstane u tri osnovne skupine.³⁶ Za prvu, ili rani Gnathia stil (370/360-330. god. pr. Kr.) karakteristično je ponajprije oslikavanje glatkih crnih stijenki ljudskim figurama ili mitološkim prikazima uokvireni- ma biljnim ukrasom. Biljna je ornamentika na posudama ranog stila bila samo nadopuna prikazanim scenama, dok u drugom ili srednjem Gnathia stilu (340/330-320/315. god. pr. Kr.) taj ukras postaje dominantnim dekorom. Površine posuda oslikavane su ili glavama, pretežito ženskim ili, što je češće, različitim životinjama, posebice pticama. Za treću ujedno i završnu razvojnu etapu, ili kasni Gnathia stil (320-270. god. pr. Kr.) karakteristično je rebrasto raščlanjivanje, odnosno kaneliranje površina posuda. Tom se tehnikom u znatno smanjio prostor za oslikavanje, te je sveden uglavnom na rame i vrat posuda. Potkraj trećega razvojnog stupnja, finoća i preciznost izvedbe dekoracije te blistavost površina posuda, svojstvena ranijim Gnathia stilovima nestaje. Iz repertoara ukrašavanja postupno nestaje i kaneliranje, a umjesto njega trbusi posuda ukrašavani su dubljim ili plićim brazdama nalik urezotinama.

Na području Hrvatske i njoj susjednih zemalja, Gnathia keramika nalažena je uglavnom u priobalnom pojasu, dok je u unutrašnjosti mnogo rjeđe zastupljena. Najviše primjeraka potječe s Visa (grčki polis Issa), gdje je uz keramiku te vrste nađen i znatan broj posuda koje se u oblikovnim i dekorativnim detaljima donekle razlikuju od "klasične" Gnathia produkcije.³⁷ Upravo te razlike dopuštaju pretpostavku daje ta keramika proizvedena u lokalnoj, isejskoj radionici, koja je nastavila raditi posude Gnathia obilježja i tijekom 2. stoljeća.³⁸ Posuda iz Prozora ne može biti svrstana među elitne primjerke Gnathia produkcije, no ona je ipak važan nalaz stoga što je jedna od malobrojnih primjeraka keramike tog stila s centralnoga japodskog prostora. Njezin oblik, debljina stijenki, nejednako nanesen firnis koji je bez sjaja i mjestimično oljušten, te skromnost i nepreciznost izvedbe ornamenta, ali još prepoznatljiva za keramiku te vrste, elementi su koji govore u prilog njezina datiranja potkraj Gnathia stila. Po svojoj prilici potječe iz neke priobalne radionice koja je nastavila tradiciju izradbe keramike te vrste i nakon 270. godine, kad južnoitalski centri Gnathia keramike posve zamiru.

Lika, centralno područje Japoda, koja je geografski određena kao zatvorena cjelina, samo je prividno izolirana regija. Blizina mora i mediteranskih civilizacija s jedne i panonskog prostora s keltskom latenskom kulturom s druge strane ostavile su traga u materijalnoj, a donekle i u duhovnoj kulturi Japoda. Ti utjecaji s obiju strana nisu bitno promijenili autohtone crte njihove kulture. Prije bi se moglo reći da su bili poticaj koji je u njihovu nošnju unio neke svježije i vremenu primjerenije detalje.³⁹ Većina njihova nakita slijedi i dalje tradicionalne oblike, koji su ponekad tehnološki dotjeraniji.⁴⁰ Ovaj nam grob, datiran u 2. st. pr. Kr., za sada jedina zatvorena cjelina s japodskog područja koja ima trapezoidnu figuralno ukrašenu kopču, svojim grobnim inventarom to i potvrđuje.

³⁵ CHEVALIER-GHEERBRANT 1987: 215-216; BARIĆ 1982: 63-65; KIŠPATIĆ-TUČAN 1914: 357-381.

³⁶ VIKIĆ-DAMEVSKI 1982: 97-131 s navedenom literaturom. Na pomoći pri determinaciji posude zahvaljujemo kolegicama V. Damevskoj i B. Vikić.

³⁷ CAMBI-KIRIGIN-MARIN 1981: 70-71; KIRIGIN 1983: 7-12; KIRIGIN 1984: 83-84; KIRIGIN-MARIN 1985: 50.

³⁸ O keramičkoj radionici u Issi svjedoci također i nalaz peći, cf., KIRIGIN 1983: 3, 10-11.

³⁹ DRECHSLER-BIŽIĆ 1970: 244-249, T.1:1-4; DRECHSLER-BIŽIĆ 1973: 35, 37, T.XXIII:9; XXVII:6-9.

⁴⁰ BALEN-LETUNIĆ 1990: 46-47, T.2:1.

LITERATURA

- BALDRY, H. C. 1964. Eine große Literatur und ihr Hintergrund. *Die Welt der Antike*. London, 1964: 81-107.
- BALEN-LETUNIĆ, D. 1990. Perle s tri lica pronađene na području Like. *VAMZ* 3. s., 23/1990: 41-54.
- BOARDMAN, J. 1964. Griechische Kunst auf dem Höhepunkt. *Die Welt der Antike*. London, 1964: 129-175.
- BARIĆ, Lj. 1982. Jantar. *Uz izložbu "Drago kamenje" u Mineraloško -petrografskom muzeju u Zagrebu, katalog izložbe*. Zagreb, 1982: 63-65.
- BASLER, Đ. 1969. Nekropola na Velim ledinama u Gostilju (Donja Zeta). *GZM*, n. s. 24/1969: 5-45.
- BENAC, A. 1985. Utvrđena ilirska naselja. *Djela CBIANUBIH* (Sarajevo) 60, 4/1985.
- CAMBI, N; Kirigin, B. - Marin, E. 1981. Zaštitna arheološka istraživanja helenističke nekropole Issa (1976. i 1979. god.) - preliminarni izvještaj. *VAHD*, 75/1981: 63-83.
- CHEVALIER, J; GHEERBRANT, A. 1987. *Rječnik simbola*. Zagreb, 1987.
- DRECHSLER-BIŽIĆ, R. 1970. Latenski grob iz Trošmarije, *Adriatica*. Zagreb, 1970: 243-250.
- DRECHSLER-BIŽIĆ, R. 1973. Nekropola prahistorijskih Japoda u Prozoru kod Otočca. *VAMZ* 3. s., 6-7/1972-73, (1973): 1-54.
- DRECHSLER-BIŽIĆ, R. 1983. Japodska kulturna grupa. *PJZ* (Sarajevo) 4/1983: 374-389.
- DRECHSLER-BIŽIĆ, R. 1984. Japodi. *Keltoi - Kelti i njihovi suvremenici na tlu Jugoslavije*, katalog izložbe. Ljubljana, 1984: 57-59.
- DRECHSLER-BIŽIĆ, R. 1986. Nasebinski objekti na nekim gradinama u Lici. *VAMZ* 3. s., 19/1986: 107-127.
- DRECHSLER-BIŽIĆ, R. 1987. Japodska grupa. *PJZ* (Sarajevo) 5/1987: 391-441.
- DUCATI, P. 1967. *L'arte classica*. Torino, 1967.
- GABRIČEVIĆ, B. 1987. *Studije i članci o religijama i kultovima antičkog svijeta*. Split, 1987.
- JOVANOVIĆ, A. 1985. Mogućnost korišćenja principa elementarne simetrije pri interpretaciji Apolonovog kulta iz predrimskog perioda na našoj teritoriji. *GISAD* (Beograd) 2/1985: 48-54.
- JOVANOVIĆ, A. 1989. Prilog proučavanju pojasnih pločica sa ilirskog prostora. *GCBI*, 27, 25/1989: 115-134.
- JURIŠIĆ, M. 1983. Prilog poznavanju ilirskog brodovlja na Jadranu do 2. st. p. n. e. *Prinosi* (Zagreb), 1/1983: 5-16.
- KIRIGIN, B. 1983. *Issa - otok Vis u helenističko doba*, katalog izložbe. Split, 1983: 3- 25.
- KIRIGIN, B. 1984. Tipovi helenističkih posuda na tlu Jugoslavije. *Keltoi - Kelti i njihovi suvremenici na tlu Jugoslavije*, katalog izložbe. Ljubljana, 1984: 83-86.
- KIRIGIN, B; Marin, E. 1985. Issa'80 - preliminarni izvještaj sa zaštitnih arheoloških iskopavanja helenističke nekropole Martvilo u Visu. *VAHD*, 78/1985: 45-72.
- KIŠPATIĆ, M; Tućan, F. 1914. *Slike iz rudstva*. Zagreb, 1914.
- KOSSACK, G. 1991. Prolegomena zur Bilderzählung bei den Illyrern. *Zbornik radova posvećenih akademiku Alojzu Bencu, PICBIANUBIH* (Sarajevo) 95,27/1991: 151-162.

- KOZLIČIĆ, M. 1983. O problemu japodske prisutnosti u primorju istočnog Jadrana. *Arheološka problematika zapadne Bosne, ZbADBIH*(Sarajevo), 1/1983: 109-118.
- LJUBIĆ, Š. 1881. Predhistoričke starine u Prozoru i u Brlogu. *VHAD* 3,1/1881: 1-14.
- LJUBIĆ, Š. 1889a. Odlomak predhistoričkog groblja u Prozoru. *VHAD* 11,1/1889: 1-2.
- LJUBIĆ, Š. 1889b. *Popis Arheološkoga odjela Nar. zem. muzeja u Zagrebu*, 1 (Zagreb, 1889).
- MAJNARIĆ-PANDŽIĆ, N. 1970. Keltsko-latenska kultura u Slavoniji i Srijemu. *AMC* (Vinkovci), 2/970.
- MAJNARIĆ-PANDŽIĆ, N. *Prapovijesna umjetnost u Hrvatskoj*. Monografija u tisku.
- MARIĆ, Z. 1973. Ornamentirane pojasne ploče sa gradine u Ošanićima kod Stoca. *GZM* n. s., 27-28/1972-73 (1973): 257-258.
- MARIĆ, Z. 1976. Novootkrivena obloga pojasne ploče sa gradine u Ošanićima kod Stoca. *GZMn*. s. 29/1974 (1976): 35-38.
- MATIJEVIĆ-SOKOL, M. 1994. Povijesna svjedočanstva o Senju i okolici, Antički izvori. *SenjZb.* (Senj) 21/1994: 25-40.
- MIKULČIĆ, I. 1966. Pelagonija u svetlosti arheoloških nalaza. *DissMonSAD* (Beograd-Skopje) 3/1966: 1-96.
- OREČ: 1991. Prapovijesna svetišta kod Mostara i u Miletini kod Ljubuškoga. *GCBI*, 29,27/1991: 35-43.
- PAROVIĆ-PEŠIKAN, M. 1982. Grčka mahajra i problem krivih mačeva. *GCBI*, 20,8/1982:25-51.
- PAŠKVALIN, V. 1963. Kultovi u antičko doba na području Bosne i Hercegovine. *GZM*, n. s., 18/1963: 127-153.
- PATSCH, K. 1896. Japodi. *GZM*, 8/1896: 113-139.
- PATSCH, K. 1914. Zbirke rimskih i grčkih starina u bos.-herc. zemaljskom muzeju. *GZM*, 26/1914: 141-219.
- PATSCH, K. 1990. *Lika u rimsko doba*. Gospić, 1990.
- PINSENT, J. 1990. *Grčka mitologija*. Ljubljana, 1990.
- RAUNIG, B. 1975. Japodski kameni sepulkarni i sakralni spomenici. *Arheološka problematika Like, Znanstveni skup, Otočac 1974. IzdHAD*, 1/1975: 45-56.
- RENDIĆ-MIOČEVIĆ, A. 1974. Prozor, Otočac, Lika - antički Arupium. *AP* (Beograd) 16/974: 74-79.
- RENDIĆ-MIOČEVIĆ, A. 1975. Prozor (Arupium) Lika, - sondažni radovi na antičkom lokalitetu. *AP* (Beograd), 17/1975: 99-100.
- RENDIĆ-MIOČEVIĆ, A. 1980. Prozor, Otočac, Lika - antički Arupium. *AP* (Beograd), 21/1980: 101-105.
- RENDIĆ-MIOČEVIĆ, D. 1984. Umjetnost Ilira u antičko doba. *Duhovna kultura Ilira, Simpozijum, Herceg Novi 1982. PICBIANUBIH* (Sarajevo), 67, 11/1984: 65-80.
- SCHEFOLD, K. 1965. *Klassisches Griechenland*. Baden-Baden, 1965.
- SMITH R. R. R. 1991. *Hellenistic Sculpture*. London, 1991.
- STARČEVIĆ, A. 1863. Rimska Ilirija od Apiana Alexandrinskog (prijevod: Appiani Historia Romana, *De rebus illyricis, cap. I-XXX*). *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku*, 7/1863: 163-177.

- STIPČEVIĆ, A. 1981. Kultni simboli kod Ilira. *PICBIANUBIH* (Sarajevo), 54, 10/1981.
- STIPČEVIĆ, A. 1989. *Iliri: povijest, život, kultura*. Zagreb, 1989.
- ŠARIĆ, I. 1983. Topološka struktura japodskog egzistencijalnog prostora u Gackom polju. *Arheološka problematika zapadne Bosne, ZbADBIBH* (Sarajevo), 1/1983: 103-108.
- VIKIĆ, B.-DAMEVSKI, V. 1982. Apulske vaze Gnathia stila u Arheološkom muzeju u Zagrebu. *VAMZ*, 3. s. 15/1982:97-131.

Popis kratica - Abkürzungsverzeichnis

Adriatica Adriatica praehistorica etantiaua G.Novak dedicaa (Zagreb).

AMC Acta Musei Cibalensis (Vinkovci).

AP Arheološki pregled (Beograd): Arheološko društvo Jugoslavije.

DissMonSAD Dissertationes et Monographiae Saveza arheoloških društava Jugoslavije (Beograd).

Djela CBIANUBIH Djela Centra za balkanološka ispitivanja Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine (Sarajevo).

GCBIANUBIH Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja Akademije nauka i mjetnosti Bosne i Hercegovine (Sarajevo).

GISAD Glasnik Srpskog arheološkog društva (Beograd).

GZM Glasnik Zemaljskog muzeja (Sarajevo).

IzdHAD Izdanja Hrvatskog arheološkog društva (Zagreb).

PICBIANUBIH Posebna izdanja Centra za balkanološka ispitivanja Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine (Sarajevo).

PJZ Praistorija jugoslavenskih zemalja (Sarajevo).

Prinosi Prinosi Odjela za arheologiju Centra za povijesne znanosti. (Zagreb)

SenjZb Senjski zbornik (Senj).

VAHD Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku (Split).

VAMZ Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu (Zagreb).

VHAD Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva (Zagreb).

ZbADBIBH Zbornik Arheološkog društva Bosne i Hercegovine (Sarajevo).

ZUSAMMENFASSUNG DIE FIGÜRLICH VERZIERTEN TRAPEZFÖRMIGEN GÜRTELBLECHEVOM TYP PROZOR

Die ersten Funde von der Fundstelle Prozor (Otočac in Lika), gelangten in das Archäologische Museum in Zagreb im Laufe von 1880 und schon im darauffolgenden Jahr wurden Forschungen vorgenommen, die bis 1889, dann wiederum, nach einer kürzeren Unterbrechung, von 1900 bis 1901 durchgeführt wurden.¹ Nach der Herausgabe eines Katalogs, des heutzutage noch unumgänglichen "Popis" (1889), in dem auch die Funde von Prozor veröffentlicht wurden, sowie nach dem von Š. Ljubić in Wien gehaltenen Vortrag (anlässlich einer Zusammenkunft der Wiener und der Berliner Anthropologischen Gesellschaft), der auch von einer kleineren Ausstellung des gewählten

vorgeschichtlichen Fundgutes begleitet wurde, wurde Prozor zu einem Synonym für die Japoden und die Japodenkultur.² Die vorherigen Untersuchungen, von denen die elitärsten Funde stammen, wurden leider mit einer kärglichen Dokumentation geführt. Spätere Forschungen, die im Zeitraum 1971-1976 vorgenommen wurden, waren weit umfangreicher, jedoch immer noch zu bescheiden für eine so grosse und zugleich wichtige vorgeschichtliche und antike Fundstelle.⁴ Das bei der Gelegenheit bearbeitete Fundgut stammt aus dem Grab, das beim Pflügen 1975 aufgefunden wurde. Ausser den Gegenständen, die dem Grabinventar angehörten, verfügen wir nur über die Angabe, dass das Grab im Areal der Nekropole etwa 20 m entfernt von der Sondierung aus der Zeit der von Š. Ljubić vorgenommenen Forschungen, entdeckt wurde. Das Skelett, von dem nur die Knochenreste erhalten blieben, lag in der kahlen Erde, in der Tiefe von 0,45 bis 0,50 m.⁵

Dieses reich ausgestattete Grab barg vorwiegend Metallgegenstände, unter denen vor allem ein figürlich verziertes Gürtelblech hervorzuheben ist. Es ist das fünfte Gürtelblech, das in der Nekropole von Prozor aufgefunden wurde.⁶ Wie alle bisher bekannten Gürtelbleche, die nach ihren grundlegenden typologischen Merkmalen dem Typus Prozor zugeordnet wurden, hat auch dieses Exemplar eine eiserne Grundlage, woran mittels grösserer Niete ein Bronzeblech mit figürlicher Verzierung befestigt ist. Daran ist (T.1:3) zwischen zwei antithetisch aufgestellten Vögeln das geflügelte Haupt eines mythologischen Wesens dargestellt. Das Haupt ist vollkommen rund, der unteren Hälfte entwachsen wellenartige Linien und Zacken, während unter dem Kinn ein massiver Schaft ist, an dessen Ende eine realistische Lanzendarstellung zu sehen ist. Diese Lanze ist in ein, wegen des Niets unkenntliches Gewächs hineingestochen. Früher entdeckte Gürtelbleche weisen grössere Abmessungen auf, so dass auf ihnen, nebst dem geflügelten Haupt, das eine Mittelstellung einnimmt (und auf dem besprochenen Gürtelblech auch die einzige Darstellung ist), auch symbolische Kompositionen vorzufinden sind. Am häufigsten sind es Kriegergestalten in voller Ausrüstung, zu zweit auf Pferden wie die Dioskuren, oder im Gehen, oder sie stehen - nach einer Auffassung - in Booten⁸, nach der anderen in Schiffen, die nur am Meer⁹ anzutreffen sind. Ausser mit menschlichen Gestalten ist die ganze Oberfläche des Gürtelblechs mit unterschiedlichen, mehr oder weniger erkennbaren Tieren ausgefüllt: Seevögeln, Raubvögeln, Delphinen oder mit mythologischen Tiergestalten wie Griffons aber auch mit Darstellungen von unterschiedlichen Gewächsen. Obwohl diese Gürtelbleche auch ähnliche Gestalten aufweisen, und die Darstellungen ein und dasselbe Thema behandeln, unterscheiden sie sich trotzdem in Einzelheiten, vermutlich deshalb, weil sie in diversen Werkstätten gefertigt wurden, oder weil mehrere Vorlagen bzw. Matrizen zu ein und demselben mythologischen Thema vorhanden waren, die über Symbole und Abbildungen ohne die Kenntnis dieser Mythen nicht entschlüsselt werden können.

Nach der Auffassung einzelner Autoren stammen solche Gürtelbleche aus nichtillyrischen Werkstätten, die für den illyrischen Markt gefertigt haben.¹⁰ Diese Auffassung könnte nicht auf das besprochene Gürtelblech angewendet werden, das fast vollkommen reduzierte symbolische Szenen aufweist, und dabei ist dessen Fertigungsniveau beträchtlich unter dem handwerklichen Niveau aller bisher bekannten Exemplare derselben Art. Nach all dem zu schliessen ist es eine Arbeit eines einheimischen, vielleicht japodischen Meisters, der nach Vorbild der importierten, reicher verzierten Exemplare den Blechbeschlag anfertigen wollte, und dabei eine, für ihn offensichtlich die wichtigste Gestalt, das geflügelte Haupt einer Gottheit zwischen zwei antithetisch aufgestellten Vögeln, gewählt hatte. Es ist jedoch offensichtlich, dass es ihm bei der Matrixherstellung an handwerklicher Fertigkeit und an Kenntnissen mangelte, die zur Übertragung des gewünschten Motivs auf den dünnen Bronzebeschlag erforderlich waren.

Die Gürtelbleche mit ähnlichen symbolischen Darstellungen wurden ausser in den von den Japoden bevohnten Gebieten auch in den von den Labeaten und Daorsen bevohnten Gegenden aufgefunden. Das Exemplar aus Gostilj stammt aus einem Grab, das in das 2. Jh v. Chr. datiert

mirde,¹¹ und in diesem Zeitraum wurden auch die drei Gürtelbleche aus Ošanići datiert.¹² In der Bestimmung der Mittelgestalt und der Begleitszenen, die zweifellos mit dieser Gestalt verbunden sind, haben sich mehrere Autoren versucht. Es überwiegt die Auffassung, dass das geflügelte Haupt die Medusa, die sterbliche Gorgone, oder noch seltener, eine Sonnengottheit darstellt.¹³ Das geflügelte Haupt auf einem vollständig erhaltenem Gürtelblech aus Ošanići¹⁴ unterscheidet sich bedeutend von den Hauptern auf den Gürtelblechexemplaren aus Prozor und Gostilj. Sie ähnelt auch den helenistischen Darstellungen der Medusa, die auf unterschiedlichen Kunstgewerbegegenständen vorzufinden sind, wo sie als eine schöne Frau dargestellt wird, die sie auch war, bevor sie von Athena in ein Ungeheuer verwandelt wurde.¹⁵ Wie bekannt, versteinert ihr Anblick und deshalb wurden mit ihrer Gestalt Schilde und Panzer verziert, nicht nur jene der Götter und der mythologischen Helden, sondern auch jene der Krieger aus der antiken Welt.¹⁶ Vielleicht waren auch Gürtelbleche aus Ošanići ein Bestandteil der kriegerischen Ausrüstung, und der Medusenkopf hatte ausser der dekorativen auch eine schützende, apotropäische Funktion.

Im Unterschied von der zentralen Gestalt auf dem Gürtelblech aus Ošanići, ähnelt das geflügelte Haupt auf dem Gürtelblech aus Prozor und auf demjenigen aus Gostilj¹⁷ (das den anderen am meisten ähnelt) derjenigen der Medusa nur auf den ersten Blick. Diese auffällige Ähnlichkeit wurde wahrscheinlich dadurch hervorgerufen, dass sie eine gleiche darstellerische Grundlage haben, d.h. das geflügelte Medusenaupt ist mit zerzausten und mit Schlangen durchflochtenen Haaren dargestellt, während dem Haupt der mythologischen Gestalt wellenartige Linien und Zacken und eine Lanze entwachsen. Falls wir die Auffassung der Autoren akzeptieren, die die Gürtelbleche dieses Typs für ein Produkt nichtillyrischer Werkstätten, die für den illyrischen Markt gearbeitet haben, halten, ist es realistisch daraus zu schliessen, dass diese Gürtelbleche formgemäss aber auch in ihren Szenendarstellungen dem Geschmack dieses Marktes angepasst waren. Der Meister musste deshalb in die Thematik, wenn nicht in die Einzelheiten, der illyrischen Gottheiten und in die mit ihnen verbundenen Mythen ausreichend eingeweiht sein. Werden die Details der auf den Gürtelblechen dargestellten Hauptern betrachtet, wie z.B. geflochtenes Haar, wellenartige Linien und sonnenstrahlähnliche Zacken sowie die Lanze, die in der illyrischen Symbolik einen phallischen Charakter hat, so sieht man, dass auf den Gürtelblechen eine einheimische epiphorische Gottheit dargestellt ist, die mit der Medusa nichts Gemeinsames hat.¹⁸ Bei einer Reihe von mehr oder weniger akzeptablen Annahmen neigen wir dazu, diese Gestalt mit einer Sonnengottheit in Verbindung zu setzen. Darauf weist am anschaulichsten die vollkommen stilisierte Kopfdarstellung auf dem besprochenen Gürtelblech hin. Aller Details beraubt ähnelt sie vollkommen den ibleichen Darstellungen des Sonnenrades, von dem aus sich die Strahlen ausbreiten. Die dem Kinn entwachsene und in ein Gewächs gestochene Lanze ist ein phallisches Symbol und sie bezeichnet die Befruchtung der Erde durch die Sonne. Dies wird durch die Vogeldarstellungen betont, die bekannte Attribute der Sonnengottheit sind, weil das Fliegen die Vogel als Symbole einer gegenseitigen Verbindung zwischen der Erde und der Sonne vorbestimmt. Diese Gottheit könnte ein Pendant zu Helios oder Sol sein, wie beispielsweise der japodische Bind (Bindus) in *interpretatio romana* ein Pendant zum römischen Neptun, dem Meeresherrn, war.¹⁹ Wir halten es nicht für übertrieben, wenn wir behaupten, dass die Japoden nebst einem Wassergott auch die Sonne verehrten, die segnend und befruchtend in den reichen, aber auch zerstörend und mörderisch in den trockenen Jahren wirkte. Nämlich, nebst der Viehzucht hatte auch der Ackerbau einen beträchtlichen Anteil in ihrer Wirtschaft, so dass der heliolatrische oder solare Kult, und der umfasst auch den Fruchtbarkeitskult, für sie gewiss, wie auch für viele andere Völker, die an die Landwirtschaft gebunden waren, eine sehr grosse Bedeutung haben musste. Eingewurzelt war er im Laufe der späten Bronzezeit, und wie evident ist, wurden zahlreiche Sonnensymbole, wie Kreise, Räder mit Speichen, Vogeldarstellungen u. a. in die Symbolik der älteren und jüngeren Eisenzeit übertragen.²⁰ Ausser bei den Japoden nehmen sie einen wichtigen Platz in der Symbolik anderer illyrischer und balkanischer nichtillyri-

scher Völkergruppen, die Anhänger dieses Kults waren.²¹ Allgemein bekannt ist die Angabe, dass die Päonier die Sonne in Form einer an einem Schaft befestigten Scheibe verehrten und dass sie dieses Symbol auch auf der Rückseite ihrer Münzen hatten.²² Auch das Haupt auf dem besprochenen Gürtelblech, wie betont, "ähneln sehr einem auf dem Lanzenschaft befestigten Sonnenrad. Einige Hinweise auf die Sonnenverehrung bei den Illyriern bieten auch einzelne Objekte dar, die zumeist in den Wohngebieten der Delmaten registriert sind. Es handelt sich um die Hügel (Tumuli), die sich innerhalb oder in der unmittelbaren Nähe der Siedlungen befinden, die zuerst als abgrenzende Hügel determiniert waren. Es wurde aber bemerkt, dass einige von ihnen - in bezug auf ihre Lage - eine Schutzfunktion nicht innehaben konnten. Dazu kommt noch, dass bei der Sondierung in ihnen die Spuren von Feuerstätten, gebrannte Tierknochen und ein Reichtum an Keramik gefunden wurden.²³ Ausser den erwähnten, wurden auch einige eigenartig gebaute "Hügel" registriert, von denen einer kreisförmig angelegt ist, und von der Basis auf stufenartig verengt wird und mit einem Plateau endet.²⁴ Ali das rechtfertigt die Annahme, dass solche Stätten auch Kultstätten waren, bzw. eigenartige Sanktuarien, die den Gottheiten gewidmet waren. In den delmatischen Gebieten wird der Vieh- und Hirtenbeschützer bevorzugt, der zur Zeit der römischen Vorrherrschaft Silvan (Silvanus)²⁵ genannt wird, während über den stufenartig gebauten "Hügel" angenommen wird, dass er dem Kult der Sonnengottheit gewidmet war.²⁶

Es ist auch eine merkwürdige Tatsache, dass alle im japodischen Raum bisher aufgefundenen Gürtelbleche aus der Nekropole in Prozor stammen. Dass die Gegend schwach erforscht ist dürfte nur z.T. die Ursache sein, zumal die Nekropole in Kompolje viel mehr erforschte Gräber enthielt, und dort kein Gürtelblech dieser Art gefunden wurde. Vielleicht soll die Antwort auf diese Frage in der Bedeutung der Siedlungen in Veliki und Mali Vital gesucht werden, die auf dem Hauptverkehrsweg in Gacko polje liegen, auf dem fruchtbarsten Boden in Lika. Im Feld ist dies die einzige "zweifache" Wallburg, die eine zentrale und vorherrschende Stellung einnimmt. Eben dadurch, dass sie den "zweifachen" Wallburgen zugehörte, konnte sie eine grössere Anzahl von Einwohnern unterbringen, und wie heute noch ersichtlich ist, verfügte sie über ein ziemlich solides Verteidigungssystem. Ausserdem war sie von einem Ring von Wallburgen in Sichtweite umzingelt, die auf höheren Hügeln oder auf den Terrassenrändern errichtet waren, und mit denen sie in ständigem Kontakt war.²⁷ Ob alle diese Wallburgen besiedelt waren, oder ob einige von ihnen nur Wacht- oder Beobachtungstürme bzw. Warten auf strategisch wichtigen Punkten innerhalb eines breiter angelegten Verteidigungssystems waren, ist ohne Erforschung schwer zu erschliessen. Jedenfalls schützten sie den Zugang zu Gacko polje (Gacko-Feld), konkret in diesem Fall zur zentralen Siedlung der "cisalpinen" bzw. "diesseitigen Gebirgslandschaft" des Japodenlandes, diesseits der Alpen (Albii montes), im späteren römischen Arupium.²⁸ Da musste ein Raum in der Landschaft existiert haben, vielleicht auch Bauten, die dem Kult gewidmet waren. Die mit symbolischen Darstellungen verzierten Gürtelbleche wurden zweifellos von angesehenen Personen getragen, die diese Gottheit verehrten, und ihren Schutz genossen. Die Möglichkeit ist auch nicht ausgeschlossen, dass sie in kultische Handlungen einbezogen waren, die mit dem Sonnenkult zu tun hatten. Diese Erklärungen sind durchaus hypothetisch, bessere sind im Moment nicht verfügbar, weil die Siedlungen in Veliki und Mali Vital und deren Umgebung nicht ausreichend erforscht sind. Es fehlen auch die Angaben über die Gräber, in denen die Gürtelbleche aufgefunden wurden: Bestattungsritus, Konstruktion und Aussehen der Gräber sowie die Anordnung und Charakter des Grabinventars, Standort der Gräber und ihre Lage in bezug auf die anderen Gräber in der Nekropole, usw. und das würde zumindest einigermaßen die Eigenarten ihrer Geisteskultur klären.

Ausser dem Gürtelblech sind die Bronzeappliken (T. 1:4) wahrscheinlich ein Teil des Leder-gürtels. Solche und ähnliche Appliken sind ein üblicher Bestandteil der Japodengräber, weil die mit Appliken verzierten Leder- oder Textiliengürtel ein Bestandteil der männlichen und weiblichen

Tracht waren.⁴ Ein häufiger und beständiger Bestandteil ihrer Gräber sind auch Bronzeringe (T. 1:1 -2), die zur Befestigung der Gürtelriemen an das Gewand oder an die kriegerische Ausrüstung sowie zum Aufhängen von Gehängen, Pinzetten und kleinen Messern dienten, und aus mehreren Ringen wurden mittels der Leder- oder Textilienbändern auch Halsketten zusammengesetzt.³⁰ Die Fibel (T.2:3) gehört einer spezifischen Gruppe der japodischen Fibeln an, d. h. deren Form verrät, dass sie nach dem Vorbild aus einem anderen Raum, jedoch in einheimischer Tradition und nach ihrem Geschmack gefertigt wurde. Bei dieser Fibel sind die Elemente aus dem keltischen Formenkreis sichtbar, bei dem die Ähnlichkeit mit den Fibeln aus dem südwestlichen pannonischen Rand, die z. B. aus Sisak³¹ bekannt sind, am meisten ausgesprochen ist. Eine Fibel mit ähnlichen Merkmalen wurde auch im Grab in Drenov Klanac³² gefunden, aus dem ein Messerfragment stammt, mit gleichen typologischen Merkmalen, die auch das selten gut erhaltene Exemplar (T. 1:5) aus dem erwähnten Grab aufweist. Die Messer mit geraden Rücken und krummen Schneiden, mit Knochen- oder Holzgriffen, die mit Bronzeblechbändern verstärkt sind, wurden bisher auf drei räumlich sehr nahe gelegenen Fundstellen festgestellt: in Prozor, Kompolje und Drenov Klanac. Zumeist entstammen sie den alten Forschungen, ohne Angabe des Grabes bzw. der Einheit der sie angehörten, und es ist deshalb schwierig, ihre zeitliche Zugehörigkeit festzustellen.³³ Die Herstellungsart und die Form untermauern die Annahme, dass sie Produkte einer und derselben Werkstatt sind, die angesichts der Vielzahl von Funden in Prozor gewesen sein dürfte. Das andere Eisenmesser (T.2:1) kann wegen der Beschädigung typologisch nicht präzise determiniert werden. Es hat auch einen geraden Rücken und hatte vermutlich eine krumme Schneide mit dem Griff, bzw. einem breiten bandartigen Schaft, der einen Beschlag erforderlich macht, so dass es durch diese Merkmale dem vorher besprochenen Messertypus näher kommt. Obwohl von grösseren Abmessungen, erreicht es nicht jene Länge, die bei japodischen Kampfmessern üblich war; die letzten hatten meistens einen krummen Rücken und eine gerade Schneide mit einem breiten Knochen- oder Holzgriff.³⁴ Im Grab wurde auch eine Bernsteinperle gefunden (T.2:2). Die japodischen Gräber, auch jene reich ausgestatteten, enthalten oft nur eine Bernsteinperle und manchmal ist es der einzige Fund. Offensichtlich wurden dem Bernstein, der für sie das meistgeschätzte Material zur Herstellung von Schmuck und ein Beweis des Reichtums war, auch andere Eigenschaften beigegeben. Vielleicht symbolisierte der Bernstein (elektron), dem auch Heilungskraft beigegeben wurde, für sie wie auch für andere Völker des mediterranen Kreises, eine solare, geistige und göttliche Anziehungskraft, und aus dem Grunde wurde er nicht nur als Verzierung sondern auch als Amulett getragen.³⁵

Im Grabe war auch ein keramisches Gnathia-Gefäss (T.2.4), wahrscheinlich Oinochoe. In Kroatien und in den benachbarten Gegenden wurde die Gnathia-Keramik hauptsächlich auf dem Küstenstreifen gefunden, während sie im Inneren des Landes viel weniger vertreten ist. Die meisten Exemplare stammen von der Insel Vis (griechische Polis Issa), wo nebst der Keramik dieser Art auch eine grössere Anzahl von Gefässen gefunden wurde, die sich in Form- und Verzierungsdetails einigermaßen von den "klassischen" Gnathia-Produktion unterscheiden.³⁷ Gerade diese Unterschiede lassen die Vermutung zu, dass diese Keramik in der örtlichen isseischen Werkstatt gefertigt wurde, die die Gefässe mit Gnathia-Merkmalen auch im Laufe des 2. Jhs. herstellte.³⁸ Das Gefäss aus Prozor kann nicht den elitären Exemplaren der Gnathia-Produktion zugeordnet werden, es ist aber doch ein wichtiges Fundstück weil eines der wenigen Keramikgefässe dieser Stilprägung aus dem zentralen japodischen Raum. Seine Form, die Wandungsdicke, ungleichmässig aufgetragener, glanzloser und stellenweise abgeblatterter Firnis sowie die Bescheidenheit und mangelnde Präzision in der Ausführung der Ornamente, die jedoch immer noch erkennbar und ausreichend sind für die Keramik dieser Art, sind die Elemente, die seine Datierung in den an den Gnathia-Stil angrenzenden Zeitraum rechtfertigen. Vermutlich stammt das Gefäss aus einer Küstenwerkstatt,

die die Tradition der Herstellung von Keramik dieser Art auch nach dem Jahr 270 fortsetzte, zur Zeit also als siiditalische Herstellungszentren für Gnathia-Keramik vollkommen verfallen.

Lika, das zentrale Japodengebiet, das geographisch als eine geschlossene Einheit bestimmt ist, ist nur scheinbar eine isolierte Region. Die Nähe des Meeres und der mediterranen Zivilisationen einerseits und des pannonischen Raumes mit keltischer Latenekultur andererseits, hinterliessen Spuren in der materiellen und einigermassen in der geistigen Kultur der Japoden. Diese Einflüsse von beiden Seiten haben die autochthonen Züge ihrer Kultur nicht wesentlich verändert. Eher könnte man sagen, dass sie eine Anregung waren, die in ihre Tracht die frischeren und der Zeit mehr entsprechenden Details einführte.³⁹ Der meiste japodische Schmuck bewahrt auch weiterhin die traditionellen Formen, die manchmal technologisch mehr hergerichtet sind.⁴⁰ Dieses Grab, das ins 2. Jh. v. Chr. datiert ist, und die einzige geschlossene Einheit aus dem japodischen Raum ist, die ein trapezförmiges, figürlich verziertes Gürtelblech enthält, belegt dies mit seinem Grabinventar.

Rukopis primljen 14.XI.1995.

Rukopis prihvaćen 20.XI.1995.

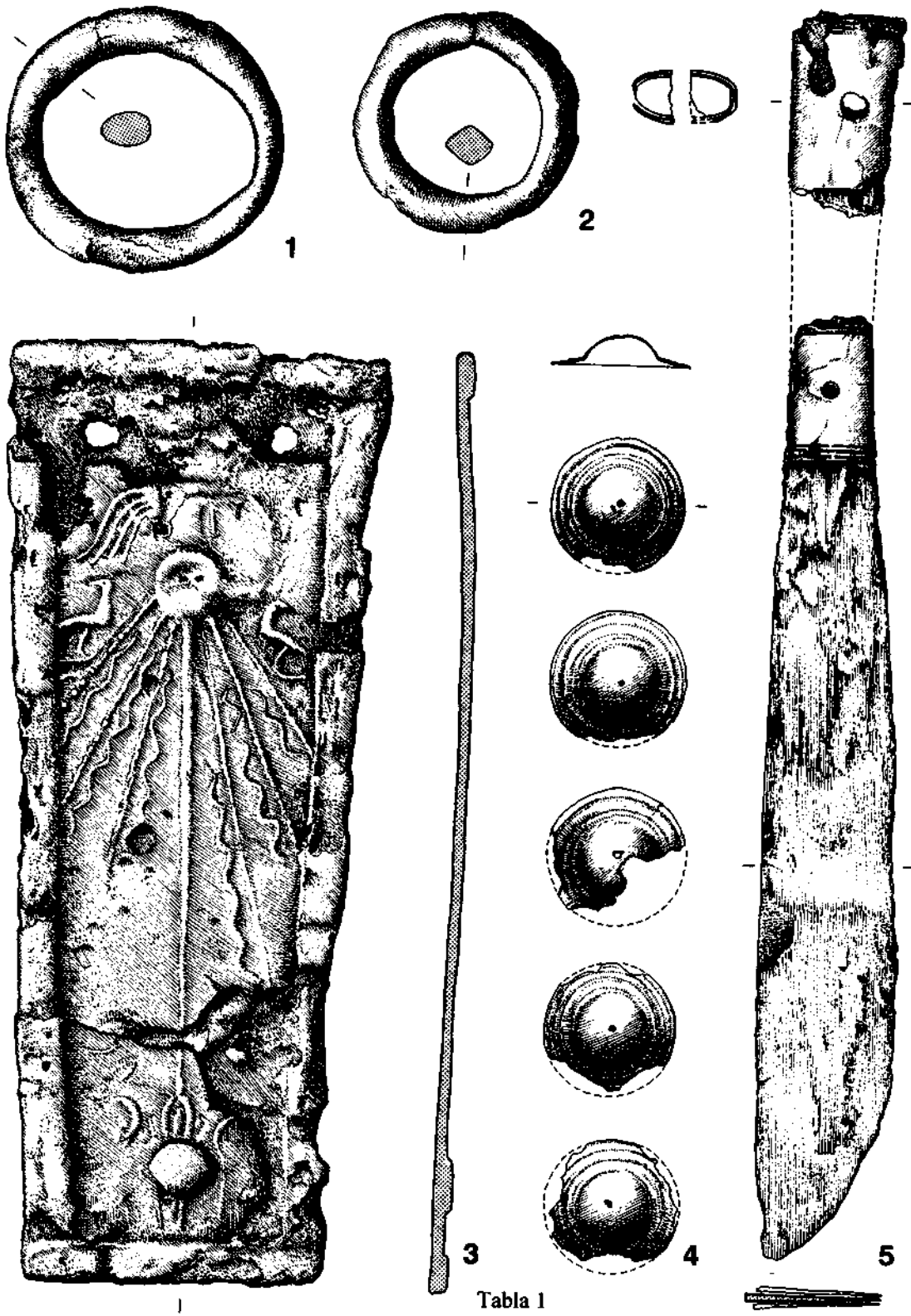

Tabla 1

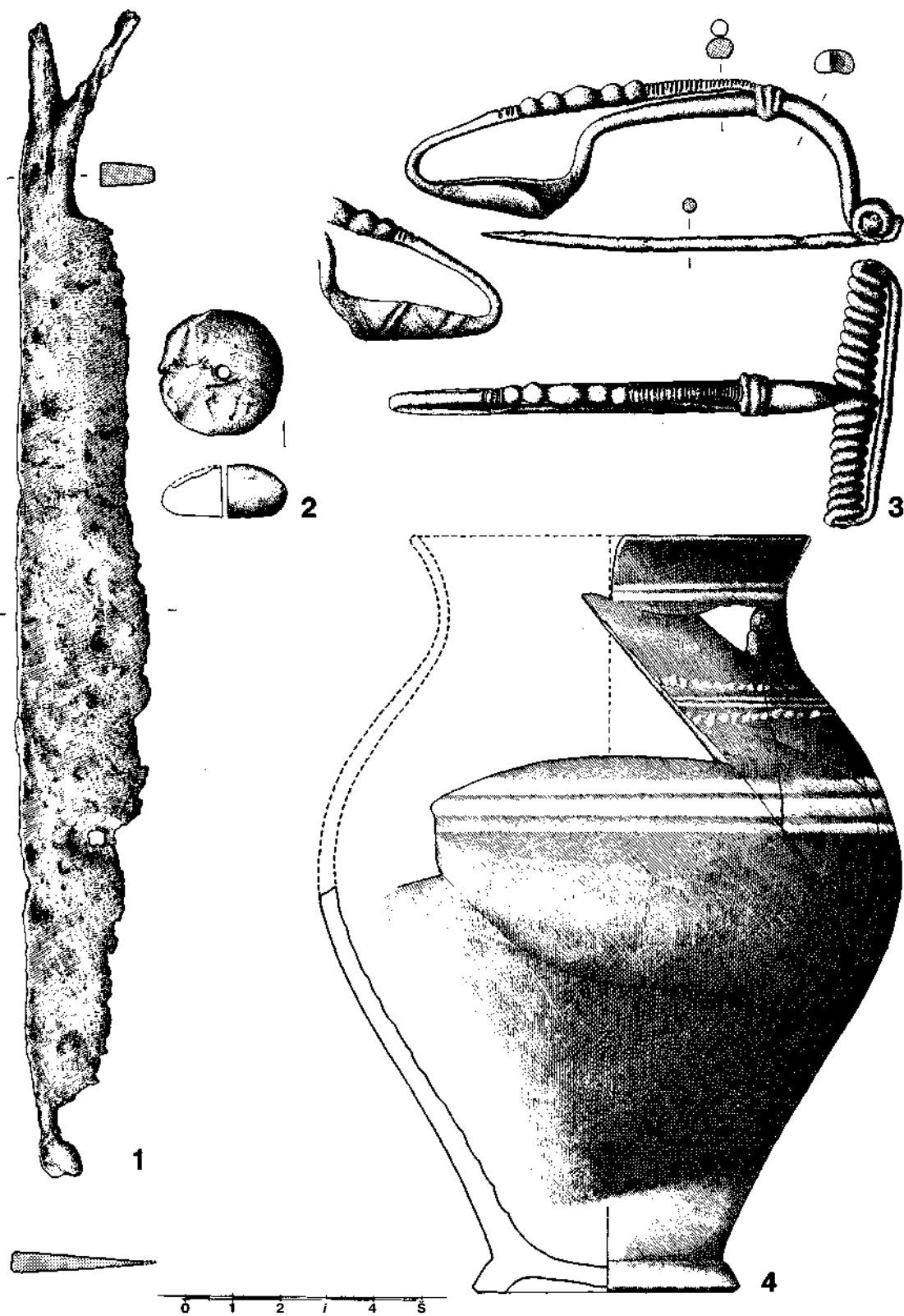

Tabla 2